

ועד ליל שבת

דברי מוסר והשקפה ע"ס מסכת אבות
מראש הישיבה הגאון הגדול רבי ישראל בונם שרייבר שליט"א
שנאמרו בישיה"ק

מלחמת היצר - כל החיים

ועל כך כתב רש"י בראש השנה ש'שפירשו מדרכי ציבור לא גרסינן, דהיינו כל הני דלעיל, והטעם משום שבעיקרון גם אם גדלה חטאתם של המינים והמשומדים עד לשמים, אין סיבה שגיהנום כלה והם אינם כלים, דמה נשתנו אלו מכל שאר החוטאים שיוצאים מן הגיהנום בשעה שכלו את עונשם, ומפני זה כתב רש"י שחטאם הוא לא עצם כפירתם בלבד אלא מה שפירשו מן הציבור, שבזה שכפרו בה' אלוקי ישראל הראו שאין להם מטרה משותפת יחד עם הציבור לקיים את העולם ולתקנו, ולכן שוב לא יהיה תועלת בהם לעולמי עד והבריאה אינה יכולה להתקיים יחד אתם, ולכן נידונים בגיהנום לדורי דורות. על פי האמור מבואר הא דא' בגמ' בתענית (יא.); "תנו רבנן בזמן שישאל שריון בצער ופירש אחד מהן באין שני מלאכי השרת שמלוין לו לאדם ומניחין לו ידיהן על ראשו ואומרים פלוני זה שפירש מן הציבור אל יראה בנחמת צבור, ושלום עליך נפשי, ואם עושה כן עליו הכתוב אומר וגו', אלא יצער אדם עם הציבור וכו', וכל המצער עצמו עם הציבור זוכה ורואה בנחמת צבור". ועל פי דברינו מבואר שאין זה ענין בעלמא להיות בצער יחד עם הציבור, אלא זו כל צורת חיינו עלי אדמות לחיות יחד עם כל הכלל להשתתף עמם ולחיות חיים שכלולים עם כולם יחד, ורק אם האדם ירגיש את הציבור ישמח בשמחתם ויתעצב בעצבונם אז הוא יוכל לראות בנחמה.

ומהא נילף בכל שכן לדידן, שאם מי שאינו משתתף עם הציבור כך - שאין לו זכות קיום בהאי עלמא, על אחת כמה וכמה מי שמזיק לציבור ומקלקל את הכלל שאין לשער ואין לתאר מה חלילה יעלה בגורלו, וכבר דיברנו על ענין זה בימים עברו כמה יתן בקלות לקלקל את האוירה בציבור ולחלופין להעלותה מעלה מעלה.

ואין צורך להתעסק בשום 'עסקנות' ולא לקחת שום עול, אלא רק להיות שקוד על דברי תורה ולהוות דוגמא אישית לכל רואה, וכל העושה כן מובטח לו שישפיע ויאר על הכלל כולו ובזה יהיה שותף עם הציבור להעלותם לדרכי חיים. כי כשאתה יושב בביהמ"ד גם חבריך באים לשם, אבל אם אתה ישן במיטה - חברי החדר מרגישים נח לישון גם הם... שווה בנפשך גודל האחריות.

היצר לא מרפה מהאדם - גם בסוף ימי

'ואל תאמין בעצמך עד יום מותך', כתב רבינו יונה "שאע"פ שנתכנה לך רוח אמונה ונכונה לא תהיה צדיק בעיניך", ואל תאמר שכבר הצלחת במלחמת היצר להתגבר עליו ולהכניעו עד כלותו, כי הוא 'אויב ואורב אליך... ואולי כי יכול יוכל ותלקח נפשך בידו, לכן השמר לך ושמור נפשך מאד ופחדו מעליך אל תרחק ועשית בחכמתך אם איש חכם אתה, לשום עיניך ולבך תמיד על דרכיך עד לא יוכל להתקרב אליך כל ימי חיך". והביא את המעשה ברבי יוחנן ששימש שמונים שנה ככהונה גדולה ולבסוף נעשה צדוקי, ומתבאר במעשה זה שהגם שהיה רבי יוחנן בגיל מאה לפחות (שהרי אין מתמנים לעבודה קבועה ככהונה פחות מגיל עשרים, ורבי יוחנן כבר שימש ככהונה שמונים שנה), והגם שכל שנה היה נקי וצדיק, שאלמלא כן לא היה יוצא בחיים מביט קודשי הקודשים, מכל מקום נעשה צדוקי, ללמדך שבכל חיי האדם היצר אורב לו להפילו.

ואף בימינו אנו, יכולני להעיד על יהודי שהכתי אישית פנים אל פנים בעיר דרומית אחת שהיה ירא וחרד, אולם ג' שנים קודם שהגיע לגיל שבעים פרש מעבודתו לפנסיה וישב בביתו בטל ומבוטל, ואף כי קבע כמובן עיתים לתורה מכל מקום לא מילאה התורה את כל יומו וזה גרם שהוא הציץ ונפגע בכלי המשחית רח"ל שאין לתאר גודל הנזק שהם מסוגלים לחולל, עד שלבסוף בעת האחרונה למרות היותו יהודי מבוגר ובעל משפחה גדולה ומפוארה זרק את הכל מאחוריו, ונסע כגוי גמור לארץ רחוקה מלאה גילולים, והכל שכבר עברו רוב שנותיו מאחוריו ושם ולתפארת. פחד פחדים, אין ערבות לאף אחד.

הא מיהת למדנו מכאן, שכל עיקר מציאות האדם בעולם הזה היא רק להלחם ולעמוד בניסיון, ומשום כך כל חיינו הם מלחמה אחת גדולה בלי הפסק כלל, וכמו שהאר"י בזה המסילת ישרים פרק א', ולעולם לא יתכן פרק זמן שבו האדם ינוח מן המלחמה, גם אם יבוא בגבורות וינוב בשיבה, כי אם המלחמה נגמרה - אין תכלית לחייו, ואם אין תכלית לחייו - למה שיחיה עוד.

פעמים רבות מחפש האדם דרכים להפטר מקשיים ולמצוא לעצמו חיי מנוחה, אולם הוא אינו מביין דבר אחד, שכל חיינו נבראו בשביל הקשיים ובשביל המלחמה ואי לאו הכי למה לו חיים, ואם כן אדרבה, עליו לחפש את הקושי ואת העמל ולהלחם עד הסוף כל ימי חיינו בלי לנוח לרגע.

פרק ב' משנה ד'. "הלל אומר אל תפרוש מן הציבור ואל תאמן בעצמך עד יום מותך".

מעלת הציבור

כתב רבינו יונה ז"ל "בשעה שהציבור עוסקין בתורה ובמצות הוא כתר עולמים וכבוד כל ממשלתו, כי ברוב עם נאספים לקיים מצותו הדרת מלך הוא ואין ראוי לפרוש מהם שנאמר ויהי בישרון מלך בהתאסף וגו', וזהו בצבור ההולך בדרך טובה ויתקבצו לעשות מצוה. אך צבור הנוטה לדרך רעה ומעשיהם מקולקלין אין ראוי להתחבר עמהם והפורש מהם הרי זה משובר" וכו'.

חזינן בדבריו שהפליג במעלת הציבור וכתב שהוא כתר עולמים וכבוד כל ממשלתו, והדברים צריכים טעם, מדוע זה כבוד כל ממשלתו של הקב"ה.

ויסוד הדברים מתבאר בדברי הרמב"ן הנודעים בסוף פרשת בא שכתב "וכוונת כל המצות שנאמין באלוקינו ונודה אליו שהוא בראנו, והיא כוונת היצירה, שאין לנו טעם אחר ביצירה הראשונה, ואין א-ל עליון חפץ בתחונתם מלבד שידע האדם ויודה לאלוקי שבראו, וכוונת רוממות הקול בתפלות וכוונת בתי הכנסיות וזכות תפלת הרבים, זהו שיהיה לבני אדם מקום יתקבצו ויודו לאל שבראם והמציאם ויפרסמו זה ויאמרו לפניו בריותיך אנתנו".

ומבואר שמטרת חייו של כל איש ישראל היא לפרסם את האמונה בקב"ה ולהכיר בריש גלי שהוא מלך כל עולמים ומלכותו בכל משלה, ומשום כך כאשר מתקבצים הציבור יחד וכולם יחדיו עונים ואומרים בריותיך אנתנו אין לך קידוש שם שמיים גדול מזה, ובזה מושלמת כוונת היצירה.

אולם עומק נוסף יש בדברים, דהנה בגמ' בראש השנה (זז.) נמנים כל אותם שיורדים לגיהנום ונידונים בה לדורי דורות, ולשון הגמ' הוא 'המינין והמסורות והמשומדים והאפיקורסים שכפרו בתורה ושכפרו בתחיית המתים ושפירשו מדרכי צבור' וכו', ומשמע בפשטות שאלו ש'פירשו מדרכי צבור' הם עוד חוטאים נוספים מלבד המינים והמשומדים וכו'.

אך ברש"י שם כתב "שפירשו מדרכי ציבור לא גרסינן, דהיינו כל הני דלעיל, והך מתניתין בסדר עולם, והכי גרסינן ליה התי: 'שפירשו מדרכי צבור, כגון המינין והמסורות' כו". ומבואר ש'פירשו מדרכי ציבור' אינו חטא אלא הוא ביאור מדוע המינים נענשים עד כדי כך.

והדברים צריכים ביאור, וכי זו כל הסיבה להעניש את כל הכופרים בה' ובתורתו - בגלל שהם פרשו מן הציבור, הלא חטאם הוא עצם המעשה שעשו, ואילו הפרישה מן הציבור היא רק מידי דממילא.

עוד יש להקשות, דהנה במדרש מצינו דברים נוראים בחומרת עונש המלוה ריבית, שהוא נחשב כעובר כל העבירות שבתורה ואין המלאכים מלמדים עליו זכות, ואף אינו חי לעתיד לבוא, והדבר צ"ב טובא מדוע חמור כל כך עונש הרבית, ובמהר"ל ביאר את הענין בהקדם יסוד מוסד, שכל צורת הבריאה היא באופן שכל נברא ונברא לא יוכל לחיות לבדו ויזכר לשאוב את חיותו מאחרים, לא מיבעיא האדם אלא אפילו הצומח אינו יכול לגדול מבלי המים שישקוהו ואפילו הדומם הוא חסר משמעות מבלי דברים אחרים שיצטרפו אליו ויבנו אותו, וכך כל דבר ודבר בבריאה נזקק לעוד דברים נוספים שבלעדיהם אין לו תוכן מצד עצמו. וכעין זה מצינו במדרש שם "בא וראה כל בריותיו של הקדוש ברוך הוא לוויין זה מזה, היום לזה מן הלילה והלילה מן היום" וכו', דהיינו שאין הגדר שמלכתחילה בחוף הלילות ארוכים והימים קצרים ובקיץ להפך, אלא שאדרבה, בשניהם אמורה להיות המידה שווה, ורק הלילות לוויין מן הימים והימים מן הלילות, בהיות שכל צורת הבריאה היא באופן של נתינה, שכל אחד יהיה זקוק לאחרים ויתקיים על ידיהם.

ומעתה כן הוא לענין בני האדם, שכל דרך קיומם עלי אדמות הוא באופן של ציבור וחיים משותפים, שכל אחד מעניק לחבירו ומשפיע עבורו, ואם כל אחד היה חי בבדידותו לא היה שום קיום לעולם. משום כך אם יש מאן שהוא שמתעקש לחיות לעצמו בלי לתרום לאחרים ולהיות חלק מן הציבור, אין לו שום זכות ויכולת להמשיך לחיות, שכן בזה הוא משנה מעיקר צורת הבריאה. זוהי הסיבה מדוע גדולה כל כך מעלת הציבור ומדוע גדול כל כך עונש המלוה ריבית, כי האדם שמלוה ריבית מראה בעצם שאין לו סיבה לתרום סתם כך לחבירו, וכל תרומתו היא רק לצורך עצמו - שהוא ירוויח ממה שחבירו מקבל, וממילא לאדם שכזה אין עוד זכות קיום עלי ארץ בשעה שהוא מבודד ומפריד את עצמו מעיקר צורת העולם.

על אותו אדם, ו"כשתגיע למקומו ולמעלתו ותעביר על מדותיך יהיה לך רשות להרהר אחר מדותיו".

ואל תאמר דבר שאי אפשר לשמוע שסופו להשמע

כתב רבינו יונה: "שצריך אדם להשמר ולהזהר מן האפשרות, לכן אם יש לך סוד אל תספר אותו אף למי שנפשו קשורה בנפשך ואל תאמר אי אפשר שישמע דבר זה כי אין בינינו איש אחר שיוציא הדברים".

דרך האדם הוא שיש לו לעיתים דברים מסויימים שברצונו להסתיר, אולם בכל זאת הוא מגלה אותם לאנשים הקרובים אליו המכונים 'אנשי סוד', בהיות שהם מרגיש שהם חלק ממנו ואין טעם להסתיר מהם את סתריהם. אולם על כך מלמדנו רבינו יונה שלא לעשות כן, ואף למי 'שנפשו קשורה בנפשו', כי בסופו של דבר יתגלו הדברים.

ולא זו בלבד אלא שטעם יש בדבר, כי בשלמא אם בעל הסוד לא היה מגלה את סודו לאיש בעולם, יתכן שאף אחד לא היה רואה את הדבר כ'סוד' ולא היה אי מי שהיה מתעניין באותו נושא, אולם דוקא כאשר הוא מספר זאת בשפת סתרים ובסודי סודות, עצם זה הופך זאת לנושא בעל ענין, ומיני אז קשה מאד על השומעים להותיר את הדבר בין קירות לבבם, וגם הם חפצים לשתף את אנשי סודם באותו מאורע שקיבל משמעות יתירה. יתכן מאד שאין כאן שום דבר מעניין ושום דבר שראוי לשמועו, אך כך הוא טבע האדם שנמשך אחר אנשי חברתו, וכאשר הדבר נעשה בצורת סוד אזי הוא באמת נהפך לדבר סתר המעורר ענין אצל הבריות, וזה מקשה עליהם לשמור זאת.

מסופר על מרן הגר"ח, שכאשר רצה לפרסם דבר מה ברחבי בריסק היה קורא לאשה אלמנה שהתגוררה במקום ומספר לה את הדבר 'בסודי סודות', עד שלא עברו דקות מספר וכל העיירה היתה שותפה מלאה לענין...

אמנם על כל זאת ישנה עוד סיבה נוספת, וכפי שממשיך רבינו יונה וכותב: "וסוף דבר הכל נשמע גם בינו לבין עצמך אל תשמיעוהו לאזניך, כמו שאמרו רז"ל על דרך משל ואל תשיח בין הכתלים כי אזנים לכותל, ועל זה אמר שלמה ע"ה כי עוף השמים יוליך את הקול ובעל כנפים יגיד דבר".

ומתבאר לנו בזה דבר נורא, שאף בינו לבין עצמו אין לו לאדם להשמיע את סתריהם, כי 'עוף השמים יוליך את הקול', וחזקה על הקול שיעבור הלאה ויתגלה אף לאוזני אחרים.

כמוכן שהדברים גבוהים מהשגתנו ואין ביכולתנו להבינם עד תכליתם, אולם ניתן לראות זאת בחוש וכל הרוצה להבחין יבוא ויבחין, יתכן מקרה שבו שני בחורים יושבים ולומדים כל אחד בקצה אחר של בית המדרש בלי שתהיה לאף אחד יכולת טבעית לשמוע את רעהו, אולם כאשר מנגן האחד לעצמו ניגון כלשהו – יכול פתאום השני מהקצה האחר לנגן גם הוא את אותו ניגון, בלי כל סיבה הנראית לעין.

ועל כרחק הטעם בדברים שאכן הקול הוא מציאות קיימת שנמצאת בעולם, ויש בכוחה לעבור בחלל ולהשפיע גם במקרה שאינה נשמעת בחוש, ומשום כך אף לגבי הדיבור, עצם זה שהדיבור נאמר בעולם יכול לחשוף אותו גם לאוזני מי שלא שמע אותו בפועל, וכעת הוא יוכל לשים לב לענין מעצמו.??

ויסוד הדברים מתבאר כבר בדברי הזוה"ק שכתב שהדיבור הוא מציאות שנפעלת על ידי האדם ומשפיעה על העולם לטוב ולמוטב, כאשר האדם מדבר טוב אזי הוא משפיע טוב ואם להפך להפך, והאחריות המוטלת על כל אחד היא לשמור שבעתים כל היוצא מפיו להרבות שלום בעולם.

וכידוע הדיבור אינו הבל פה ותו לא אלא הוא חלק בחלק מנשמת האדם, ואין הוא רק דבר היוצא מן הנשמה אלא הוא הנשמה בעצמה, וכאמור בכתובים 'יהי האדם לנפש חיה' ותרגם האונקלוס 'והות באדם לרוח ממללא', הרי שה'אדם' גופא הוא ה'רוח ממללא', וכאשר הוא מדבר נשמתו היא היוצאת החוצה.

לעיתים האדם אינו חש את גודל האחריות שבדיבור, והוא נוטה לייחס יותר חשיבות אל המעשים הנעשים בפועל מאשר למאמר פיו שלא פועל שום דבר הנראה לעין, אולם אנן קיי"ל שהאומר בפיו יתר מן העושה מעשה, כל דיבור הוא מציאות רוחנית שמוצאה מהנשמה, והיא גבוהה יותר מהמעשה שנעשה על ידי האיברים הגשמיים של האדם, ומכאן יש לאדם ללמוד עד כמה חומרתן של מוצאות הפה.

ומסופר בהאי ענינא על מרן הבית יוסף שהתקשה בדבר הלכה, ורק לאחר שיגע בעמל רב זמן ממושך עלה בידו לתרץ את הענין על פי חידוש שנתחדש לו, לאחר מכן עבר על ידי בית הכנסת ושמעו כיצד המלמד דרדקי אומר את אותו החידוש כאילו הוא דבר המובן מאליו. וחלשה דעתו, מדוע היה צריך להתייגע אם אכן הדבר פשוט כל כך. אולם על כך השיבו לו מן השמים שבאמת היה צריך עמל רב להוריד את החידוש מן השמים אל הארץ, אך לאחר שירד החידוש על ידו הרי הוא כבר קיים בעולם וכל אחד יכול לקחתו...

וכך הוא בכל דיבור ודיבור, אין הבל פה שהולך לריק וכל מילה ומילה היא מציאות קיימת שנותרת בחלל העולם, ועל האדם מוטל לשמור על הבריאה שתתמלא בדיברי שלום ואמת ולא שתתקלקל חלילה בדיברי הבאי.

עד יום מותו מחכה היצר לאדם מבלי להרפות אפילו לשניה אחת, ופורש לרגלי מכשולים ממכשולים שונים חדשים לבקרים, ואף כי האדם יכול לכבוש פסגות ולקנות מדרגות עוד ועוד, ובאמת יכול מדי פעם אף לשמוח בחלקו שקנה, מכל מקום אסור לו להרגיש שכבר הגיע אל המנוחה ואל הנחלה וסיים את היעד, כי מכאן ואילך הוא עולה בדרגה נוספת להתמודד בהתמודדות אחרת גבוהה יותר, כך במשך כל ימי חייו.

(השמועה מספרת מעשה בצדיק אחד שכשב על מיטתו ביומו האחרון ואמר לסובביו שב"ה כעת כשהוא עומד ברגעים האחרונים לחייו יש ביכולתו להעיד שזכה לעמוד בגבורה במלחמת היצר, וכעת הוא שב ובא ברינה עטור בניצחון מבלי שיצליח היצר להפילו במשך כל ימי חייו. שמע על כך אחד הצדיקים ואמר שאדרבה, דיבורים אלו העידו שהיצר הצליח להפילו ברגע האחרון...)

היצר אינו מניח לאדם רגע אחד פנוי מיניה ואף ברגעים האחרונים ממש הוא ממשיך לשלוח את חיצייו, וכידוע ממעשים רבים ונוראים שיש שנשלו דוקא ברגעי חייהם האחרונים ואז העלו במוחם מחשבות כפירה וכדומה, רח"ל, כי אין ולו שניה אחת שבה האדם אינו נלחם.

ויש לדעת, שהיצר אינו איזה שהוא בריאה היצרית שצריכים להבין את פשרה, אלא הוא הוא התאוות והרצונות שמתרוצצות בלב כל אחד ואחד, כל רצון לרע וכל מידה רעה הלא המה היצר בעצמו, והתפקיד המוטל על האדם הוא להשמר מכל משמר ולא להניח לעצמו אפילו דבר מועט, ולהתגבר על כל מכשול ועל כל מידה רעה, ובפרט על מידת העצלנות שאחריתה מי ישרונה.

הגר"ח שמואלביץ היה רגיל להביא בשיחותיו ולתאר בארוכה את דברי המדרש על אותם כלבים שיש ברומי, שדרכם היתה לשבת לפני האופה ולעשות את עצמן מתנמנמים, וכאשר הוא ראה אותן מתנמנמים התנמנם אף הוא, וכך היו הופכים את כל המקום שעליו הונחו הלחמים, ועד שאסף האופה את הכל היו לוקחים כיכר אחד והולכים להם.

ואמר הגר"ח, מן הסתם כאשר היה הפלטר אוסף את לחמיו מן הארץ היה חושב לעצמו, בסופו של דבר לא הזיקו לי הכלבים כלום, הם לקחו רק כיכר אחד ואילו את כל השאר הצלחתי לאסוף, אולם לא יודע הנחתום שזה גופא מה שרצו הכלבים – לחטוף כיכר אחד, אלא שהדרך לחטוף אותו היתה להפיל את הכל. כך לפעמים אומר האדם לעצמו, סוף סוף הצלחתי להתגבר כמעט על הכל, ומה בכך שנפלתי בדבר אחד, אולם אינו יודע שהוא גופא מה שרצה היצר – להפיל אותו באותו הדבר...

ומעשה שהיה בזמני בבחור אחד משיבת פוניבו', שפעם אחת יצא מבית המדרש באמצע סדר מוסר, ובעודו במדרגות פגש בו המשגיח הגר"י לוינשטיין זצ"ל. שאל אותו המשגיח מה הוא עושה בחוץ בשעה שכזו, והוא ענה לו שאין זה כך בדרך קבע, זו רק פעם אחת... אמר לו המשגיח, זה מה שהיצר"ר רוצה - את אותה פעם אחת...

בעוד שהאדם ישן היצר הרע ער לו ומבקש ליטול את נפשו, וכל תפקידנו עלי אדמות הוא ללחום בגבורה בלי הפסקה ולנצח המלחמה מכל הצדדים, מבלי להניח לעצמנו כמלוא הנימא.

שם. "ואל תדין את חברך עד שתגיע למקומו, ואל תאמר דבר שאי אפשר לשמוע שסופו להשמע".

עד שתגיע למקומו

כתב רבינו יונה ז"ל: "גם זה הוא מן הענין שאין לאדם להאמין בעצמו ולא לסמוך בדעתו יותר מדאי, וכאשר יראה חברו במעלה גדולה ולא יתנהג ביושרו אל יאמר אם הייתי ממלא מקומו לא הייתי עושה דבר רע מכל אשר הוא עושה לרוע, לפי שאינך יודע וכמוך כמותו בתואר בני אדם, ואולי המעלה היא מטא גם אותך, אז כשתגיע למקומו ולמעלתו ותעביר על מדותיך יהיה לך רשות להרהר אחר מדותיו".

מבואר מדברי רבינו יונה שהסיבה שאין לאדם לדון את חברו היא לפי שיתכן שגם הוא בעצמו יכל להכשל באותו הדבר, ומדין קשוט עצמך תחילה עליו לשער שמא אם גם הוא היה נמצא באותו מצב לא היה עולה על חבריו במאומה.

וטעם הדבר משום שאולי המעלה היא מטא גם אותך, מלשון נטיה, והיינו שלכל אחד ואחד יש נטיות ותכונות שונות שמושכות אותו לכאן ולכאן, ואף אם האדם בדרך כלל מצליח לשמור על עצמו מי יודע כיצד יוכל לעמוד כאשר הנגיעות מתגברות עליו ויש לו תאוות שמנסות להפילו למטה.

מסופר על אחד מגדולי המוסר שאמרו לפניו על אדם מסויים שאדם גדול הוא, מלבד דבר אחד שבו הוא נכשל, והוא כוח הנגיעה. שאל בעל המוסר – אם כן במה אותו אדם גדול, הלא האדם מוקף בנגיעותיו כל המעת לעת כ"ד שעות ביממה, ואם נגיעותיו מוליכות אותו – אימתי הוא עושה את מה שמוטל עליו לעשות.

כל אחד צריך לדעת שסוף כל סוף הוא בשר ודם, עליו מחד גיסא להתגבר על תאוותיו וללכת בדרכי האמת, אך מאידך לדעת שאין לדון את האדם לעולם כל עוד שלא הגיע למקומו, כי מי יודע אם הוא היה עומד באותן נגיעות שבאו